

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: 2022 Cilt-Sayı: 15(1) ss: 129-148

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: 2022 Vol-Issue: 15(1) pp: 129-148

<http://dergipark.org/tr/pub/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.983187

Geliş Tarihi / Received: 15.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 13.01.2022

Yayın Tarihi / Published: 25.01.2022

SCHUMPETER'İN KAPITALİZM ANALİZİ ÜZERİNE YÖNTEMSSEL VE TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

Gülenay BAŞ-DİNAR ¹

Öz

Çalışma hayatı boyunca son derece üretken bir iktisatçı olan Schumpeter, gerek kapitalizmin işleyişi ve evrimiyle ilişkili gerekse iktisadi analizin yöntemiyle ilgili çok sayıda önemli eser ortaya koymuştur. Schumpeter'in odaklandığı konular, esin kaynakları ve buna bağlı olarak benimsediği bilimsel yöntemi zaman içinde önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu durum zaman zaman Schumpeter'in tutarsız ve değişken bir düşünce yapısına sahip bir iktisatçı olarak nitelendirilmesine neden olsa da Schumpeter'in çalışmaları bir bütünsellik içinde değerlendirildiğinde ortaya koyduğu teorik ve yöntembilimsel anlayışının bir bütün olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı Schumpeter'in kapitalizm analizini teorik ve yöntembilimsel açıdan incelemek ve Schumpeter'in kapitalizm analizi ile benimsediği yöntembilimsel anlayış arasında güçlü ve tutarlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede, çalışmada Schumpeter'in yöntembilimsel anlayışı ile ortaya koyduğu kapitalizm analizi arasında güçlü bir ilişki bulunduğu ve bu nedenle Schumpeter'in yöntembilimsel anlayışını teorik analizinden ayırabilmenin mümkün olmadığı düşüncesi savunulacaktır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Schumpeter'in benimsediği yöntembilimsel yaklaşımının temel özellikleri ortaya konacak, ikinci bölümde Schumpeter'in kapitalizmin işleyişi ve evrimi ile ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Çalışma Schumpeter'in yöntembilimsel anlayışı ile kapitalizm incelemesi arasındaki ilişkinin tartışılmasıyla son bulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Schumpeter, Yaratıcı Yıkım, Dinamik Analiz, Yöntembilim, Statik Analiz

Jel Sınıflandırması : O10, P10, B25.

¹ Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, gulenaybas@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9532-4360.

Atıf/Citation (APA6):

Baş-Dınar, G. (2022). Schumpeter'in kapitalizm analizi üzerine yöntemsel ve teorik bir değerlendirme. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 129-148. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.983187>.

A METHODOLOGICAL AND THEORETICAL EVALUATION ON SCHUMPETER'S ANALYSIS OF CAPITALISM

Abstract

A highly productive economist throughout his working life, Schumpeter has produced many important works both on the functioning and evolution of capitalism and on the method of economic analysis. The subjects that Schumpeter focused on, his sources of inspiration, and accordingly, the methodological understanding he adopted changed significantly over time. Although this situation sometimes causes Schumpeter to be characterized as an economist with an inconsistent and dynamic mindset, when Schumpeter's studies are evaluated holistically, it is seen that his theoretical and methodological understanding is a whole. This study aims to examine Schumpeter's analysis of capitalism from a theoretical and methodological point of view and to reveal that there is a strong and consistent relationship between Schumpeter's analysis of capitalism and the methodological understanding he advocates. It will be argued that there is a strong relationship between Schumpeter's methodological understanding and her analysis of capitalism, and therefore it is not possible to separate Schumpeter's methodological understanding from her theoretical analysis. For this purpose, this study consists of two parts. In the first part, the main features of the methodological approach adopted by Schumpeter will be revealed, in the second part, Schumpeter's thoughts on the functioning and evolution of capitalism will be given. The study will end with a discussion of the relationship between Schumpeter's understanding of the method and his analysis of capitalism.

Key Words : Schumpeter, Economic Development, Dynamic Analysis, Methodology, Static Analysis.

Jel Classification : O10, P10, B25.

GİRİŞ

Schumpeter kuşkusuz yirminci yüzyılın en etkili iktisatçılarından biridir. Çalışma hayatı boyunca son derece üretken bir bilim insanı olan Schumpeter, gerek kapitalizmin işleyişi ve evrimi ile ilişkili gerekse iktisadi analizin yöntemi ile ilgili çok sayıda önemli eser ortaya koymuştur. Schumpeter'in odaklandığı konular, esin kaynakları ve buna bağlı olarak benimsediği yöntembilimsel anlayış zaman içinde önemli ölçüde değişmiştir. Bu değişiklikler Schumpeter'in gerek teorik açıdan gerekse yöntembilim açıdan düşüncelerinin önemli ölçüde değişmesine yol açmıştır. Bu durum zaman zaman Schumpeter'in tutarsız ve değişken bir düşünce yapısına sahip bir iktisatçı olarak nitelendirilmesine neden olsa da Schumpeter'in çalışmaları bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde ortaya koyduğu teorik ve yöntemsel anlayışının bir bütün olduğu görülmektedir.

Schumpeter bilimsel ve nesnel bir bakışa sahip olmakla birlikte teorik analizini gerçeklikle bağdaştırma yolunda yoğun bir çaba içine girmiştir. Schumpeter'in düşüncelerindeki değişme büyük ölçüde gerçeklikle kurmaya çalıştığı bağ ile ilişkilidir. Bu anlamda, Schumpeter'in teori ile gerçekliği bir araya getirme çabası sürekli olarak yenilenen bir teorik çerçeveye sahip olmasına neden olmuştur. Schumpeter'in teorisinde meydana gelen değişimler beraberinde yöntembiliminde de değişmelere yol açmıştır. Çünkü benimsediği ve savunduğu yöntem anlayışı ile ortaya koyduğu kapitalizm analizi birbiriyle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Bu nedenle, Schumpeter'in analizinde zaman zaman meydana gelen değişimleri ya da yöntemsel anlamda statik ve dinamik analiz arasında gidip gelmesinin nedenlerini bir tutarsızlık olarak görmemek gerekir.

Bu çalışmanın amacı Schumpeter'in kapitalizm analizini teorik ve yöntemsel açıdan incelemek ve Schumpeter'in kapitalizm analizi ile benimsediği yöntembilimsel anlayış arasında güçlü ve tutarlı bir ilişki

olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede, çalışmada Schumpeter'in yöntembilimsel anlayışı ile ortaya koyduğu kapitalizm analizi arasında güçlü bir ilişki bulunduğu ve bu nedenle Schumpeter'in yöntembilimsel anlayışını teorik analizinden ayırabilmenin mümkün olmadığı düşüncesi savunulacaktır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Schumpeter'in benimsediği yöntembilim anlayışının temel özellikleri ortaya konacak, ikinci bölümde Schumpeter'in kapitalizmin işleyişi ve evrimi ile ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Çalışma Schumpeter'in yöntem anlayışı ile kapitalizm incelemesi arasındaki ilişkinin tartışılmasıyla son bulacaktır.

I. SCHUMPETER'İN YÖNTEM ANLAYIŞI

Schumpeter'in iktisadi analizin yöntemi ile ilgili düşünceleri genel olarak bilime yönelik bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Schumpeter 1954 yılında yayınlan *İktisadi Analiz Tarihi* isimli eserinde bilgiyi geliştirmeye yönelik her türlü bilinçli çabayı bilim olarak değerlendirmiştir. Buna göre, bilim "herhangi bir bilgi alanında gerçeği anlamak ve yorumlamak üzere geliştirilmiş özel teknikler" olarak tanımlanabilir. Ayrıca Schumpeter sosyolojik yöne vurgu yaparak "bilimin belli araştırma gruplarını ya da bilim insanlarını ya da araştırmacıları bir araya getiren bir alan" olarak daha dar bir şekilde tanımlanabileceğini belirtir. Bunların yanı sıra bilimin "yetkinleştirilmiş sağ duyu" (refined common sense) ve "işlemden geçmiş bilgi" (tooled knowledge) kavramlarla da tanımlanabileceğini de belirtmiştir (Schumpeter, 1954: 6). Schumpeter bu tanımlamalarda diğer düşünme biçimlerinden ya da pratik uygulamalardan farklı olarak bilimin bir tekniğe dayanan ve bu alanda faaliyette bulunan profesyonel kişiler tarafından gerçekleştirilen bir uğraş olduğunu vurgulamak istemiştir. Buna benzer bir biçimde bilimsel iktisatçının da iktisadi konular hakkında düşünen, konuşan ve yazan diğer insanlardan farklı olarak bir teknikler bütününe sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda, iktisat teorisi, iktisat tarihi, istatistik ve iktisat sosyolojisini iktisatçının iktisadi analiz yaparken yararlandığı teknikler olduğunu belirtmiştir (Schumpeter, 1954: 10).

Schumpeter'in iktisadi analize yaklaşırken bu tekniklerin her birini önemli olarak görmesi ve analizinde yer vermesi bütüncül bir bakış açısına sahip olduğunu bir göstergesidir². Bu nedenle, Schumpeter iktisat ve diğer sosyal bilimler arasında her zaman yakın bir ilişki bulunduğunu düşünmüş ve benimsediği iktisadi sosyoloji yaklaşımı ile kapitalizme ilişkin iktisadi bir analizin ötesinde sosyal ve tarihsel bir analiz ortaya koymuştur. Ana akım iktisadın indirgemeciliğine ve soyut analizine karşın, psikolojik, tarihsel, sosyolojik ve iktisadi yönleri bir arada ele aldığı oldukça kapsamlı bir analiz geliştirmiştir. Bu çerçevede, Alman Tarihçi Okul geleneğinden ve özellikle Genç Tarihçi Okul'un önemli temsilcilerinden olan Gustave von Schmoller (1838-1917)'den etkilenen Schumpeter tarihsel araştırmalara büyük önem vererek kurumlar, uluslar ve medeniyetler arasında karşılaştırmalı analizler ortaya koymuştur (Swedberg, 1991: 259). Schumpeter, Schmoller'in izinden giderek iktisadi süreçlerin analizinde tarihsel araştırmaların önemli olduğunu vurgulamış ve bu yöntemin Schmoller ile birlikte en önemli uygulayıcılarından biri olmuştur.

Schumpeter'in böyle bir teorik ve yöntemsal bir bakış açısını benimsemesinin ardında evrim ve değişme konularına duyduğu ilgi yatmaktadır. Schumpeter toplumsal yapıların sürekli olarak evrilmesi ve değişmesi nedeniyle kapitalizmin işleyişinin mutlak yasalarla açıklanabilmesinin mümkün olmadığını farkındadır. Her ne kadar Leon Walras (1834-1910)'ın ortaya koyduğu denge anlayışından etkilense de Schumpeter'in öncelikli amacı hiçbir zaman ekonomik dengeyi tanımlayacak bir teori geliştirmek olmamıştır. Schumpeter'in temel meselesi ekonominin bir denge durumundan ekonominin bir dengesizlik

² Schumpeter'in iktisatta bütüncül bir yöntembilimsel anlayışa vurgu yapması ve interdisipliner bir anlayışı savunması nedeniyle Schumpeter'in kurumsal iktisat ile ilişkisini tartışan çalışmalar için bkz. Bögenhold, 2018; Papageorgiou & Michaelides (2016).

durumuna nasıl yöneldiğini incelemektir. Schumpeter için denge, başlangıç noktasını tanımlamak ve dolayısıyla bu başlangıç noktasından hareketle dengesizliğin nasıl ortaya çıktığını açıklamaktır. Bu açıdan, Schumpeter'in öncelikli amacı dengelyi değil dengesizliğı açıklamaktır. Bu nedenle, statik denge analizi Schumpeter'in analizinin amacı değil aracıdır. Her ne kadar Walras'ın analizinden etkilense de ana akım iktisadın toplumu ve ekonomiyi mekanik bir mantıkla incelenebilecek doğrusal bir süreç olarak gören tutumlarını benimsememiştir. Çünkü bu tür yaklaşımların toplumsal ve ekonomik hayata dair doyurucu bir açıklama getiremeyeceğini düşünmüştür.

Schumpeter'in çalışmaları zaman içerisinde değerlendirildiğinde benimsediğı yöntem anlayışının da bir evrim geçirdiğı söylenebilir. Schumpeter'in 1912 yılında yayımlanan *İktisadi Gelişme Teorisi* başlıklı kitabından önceki eserleri büyük ölçüde teorik niteliğı ağır basan eserlerdi. *İktisadi Gelişme Teorisi* isimli kitabı Schumpeter'in yöntem anlayışında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Schumpeter bu kitapta Walrasçı statik analizin sınırlamalarını vurgulamış ve dinamik analizi ön plana çıkartan bir anlayışa sahip olmuştur. Bu açıdan, 1912-1933 yılları arasındaki eserlerinde Alman Tarihçi Okulu'nun düşüncelerinden etkilenecek tarihsel ve toplumsal araştırmaların önemine vurgu yapmıştır. Bu dönem Walrasçı statik iktisat teorisinin iktisadi analiz için yetersiz olduğunu vurguladığı ve iktisat bilimini daha büyük bir bütün olan iktisadi sosyolojinin parçası olarak gördüğü bir dönem olmuştur (Güler Aydın, 2011: 190). Bu çerçevede, Schumpeter iktisadın diğer bilimlerden bağımsız soyut bir bilim olduğu yolundaki düşüncelyi eleştirmiş ve bütüncül bir sosyal bilim anlayışı önermiştir. Bu bağlamda, Schumpeter'in yöntem anlayışının ağırlık merkezinin zaman içinde iktisat teorisinden iktisat sosyolojisine ve statik analizden dinamik analize doğru bir evrim geçirdiğini söylemek mümkündür.

I.I. İktisat Teorisinden İktisat Sosyolojisine

Bilindiğı gibi 20. Yüzyılın başında Tarihçi Okul ve Marjinalist okul arasında yaşanan ve Methodenstreit olarak bilinen yöntembilim tartışması döneme damgasını vurmuştur. Bu tartışma temelde Alman Tarihçi Okul'un bir üyesi olan Gustav Von Schmoller (1838-1917) ile Neoklasik geleneğin temsilcisi ve aynı zamanda Avusturya İktisat Okulu'nun öncüsü Carl Menger (1840-1920) arasında karmaşık iktisadi olguların değerlendirilmesinde değerlerin (etiğın) iktisadi analize dâhil edilip edilemeyeceğı yolundaki soru etrafında sürdürülmüştür. Bu soruya Schmoller pozitif yanıt vererek etik ile iktisadın birleştirilmesini önerirken, Menger ise iktisat ve etik arasındaki bütünleşmenin uygunsuz olduğuna dikkat çekmiştir (Basılğan, 2010: 33). Menger ve Schmoller arasında başlayan bu tartışma, iktisadi analizde tarihsel araştırmaların önemine vurgu yapan Tarihçi Okul ve iktisadi olaylara ilişkin zamandan ve mekândan bağımsız bir iktisat teorisi oluşturmaya çalışan marjinalist okul arasında entelektüel bir mücadeleye dönüşmüştür (Baş Dinar, 2017: 132).

Schumpeter 20.yy'ın başındaki marjinalistler ve tarihçiler arasındaki uzun yıllar devam eden ünlü yöntem tartışmasını her ne kadar tarih ile teoriyi karşı karşıya getiren gereksiz bir çatışma olarak nitelendirmiş³ olsa da bu tartışmanın her zaman önemli bir parçası olmuştur. Schumpeter'in bu tartışmadaki konumu zaman içerisinde önemli ölçüde değişmiştir. Başlangıçta marjinalist tarafı destekleyerek iktisatta teorik yaklaşımın önemine dikkat çekmiş olsa da sonradan marjinalistlere karşı daha eleştirel bir tutum içinde olmuştur. Ancak, Schumpeter tarih ile teori birbirini rakip değil tamamlayıcı alanlar olarak görmüş ve karmaşık iktisadi olayların analiz edilebilmesi için bu iki disiplinden de yararlanılması gerektiğini düşünmüştür. Bu çerçevede, Schumpeter eserlerinde iktisat teorisyenlerinin ve tarihçilerin yapabilecekleri entelektüel işbirliğinin önemini sürekli olarak vurgulamıştır (Schumpeter, 1947: 221). Bu çerçevede, hiçbir

³ Schumpeter'e göre "bu tartışma sadece dinmesi on yıllar alan pek çok kötü duyguya yol açmamış aynı zamanda çığ gibi büyüyen bir literatür de ortaya koymuştur. Mantıksal temellerin açıklanmasına ilişkin yaptığı bazı katkılara rağmen, bu literatür büyük ölçüde daha iyi bir şekilde kullanılabilcekken boşa harcanmış bir enerjiler tarihi"ni oluşturmaktadır (Schumpeter, 1954: 782).

yöntemin evrensel olarak iyi ya da kötü olarak tanımlanamayacağını vurgulayarak (Schumpeter, 1939: xiv) herhangi bir yöntemin evrensel olarak geçerli ya da üstün olamayacağını vurgulayarak farklı düşünce okulları arasında bir uzlaşma kurmaya çalışmıştır (Machlup, 1951: 145).

Daha önce de belirtildiği gibi Schumpeter *History of economic analysis* (1954: 10) iktisadi iktisat teorisi, iktisat tarihi ve istatistik ve iktisat sosyolojisinden oluşan bir teknikler bütünü olarak ve iktisatçının iktisadi analiz yaparken bu tekniklerin her birinden yararlanması gerektiğini düşünmüştür. Schumpeter'in bu tekniklerden en fazla önem verdiği alanlardan biri iktisat tarihidir. Çünkü iktisadın konusu temel olarak tarihsel zamanda gerçekleşen biricik süreçlerle ilgilidir. Bu nedenle, Schumpeter yeterli tarihsel deneyime ya da tarihsel sağduyuya dayanmayan araştırmaların tatmin edici bir açıklama sunamayacağını ileri sürmektedir. Bu çerçevede, Schumpeter iktisadi analizde yapılan temel hataların büyük ölçüde iktisatçıların kullandığı araçların başarısızlığından değil tarihsel bakış açısının yetersizliğinden kaynaklandığını düşünmektedir. Ayrıca Schumpeter tarihsel gerçeklerin bütünüyle ekonomik olmadığına dikkat çekmiş ve ekonomi dışı kurumsal gerçeklerin de iktisadi analiz gerçekleştirilirken mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır (Schumpeter, 1954: 10-1).

Bu noktada, iktisat tarihi toplumların yapılarını belirleyen kurumsal çerçeve hakkında bilgi vererek; oluşturulan teorik çerçevelerin hangi tür toplum yapılarına uygun olup olmadığının belirlenmesinde oldukça önemlidir. Bu noktada Schumpeter neoklasik geleneğin aksine zamandan ve mekândan bağımsız bir iktisat teorisi inşa etmenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Farklı kurumsal özelliklere sahip olmaları nedeniyle toplumların birbirlerinden farklılaşmalarının yanı sıra zaman içinde de toplumsal yapılar evrim geçirirler. Bu nedenle tek bir teori ile tüm toplum yapılarını ve tüm zamanları açıklayan bir teori inşa edebilmek mümkün değildir. Bu noktada, iktisat tarihi bir alan olarak farklı toplumsal yapıların dayandığı kurumsal çerçevenin belirlenmesinde önemli yararlar sağlamakla birlikte, Schumpeter iktisat tarihinin tek başına bir ekonominin kurumsal çerçevesinin anlaşılmasında yeterli olmadığını vurgulamıştır. Çünkü özel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü ve hükümet düzenlemeleri gibi konular iktisat tarihinden çok iktisat sosyolojisinin alanına girmektedir. Bu nedenle, Schumpeter iktisat teorisi ile iktisat tarihi arasındaki söz konusu tamamlayıcılık ilişkisinin gerçekleşebilmesi için iktisat sosyolojisinin de analize dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece iktisat sosyolojisi ile birlikte iktisadi analizin içine eylemler, güdüler ve isteklerin yanı sıra hükümet, miras, sözleşme vb. iktisadi davranışla ilgili sosyal kurumlar da dâhil edilmiş olmaktadır (Schumpeter 1954: 18-9). Bu bağlamda, iktisat sosyolojisi hükümet, mülkiyet, özel girişim gibi alışkanlıkların da dâhil olduğu bütün davranış biçimleri ile var olan kurumların ekonomik olarak tanımlanması ve yorumlanması ile ilgilenirken, piyasa mekanizması gibi kurumların herhangi bir veri durumu içerisinde işlemlerini sağlayan iktisadi mekanizmaları tanımlamak da iktisat teorisinin konusu olacaktır (Schumpeter, 1949: 293-4).

Görüldüğü gibi, Schumpeter iktisat teorisi, iktisat tarihi ve istatistik ve iktisat sosyolojisi gibi tekniklerin tümünün önemli olduğuna dikkat çekmiş; iktisatçının iktisadi analiz yaparken bu tekniklerin her birinden yararlanması gerektiğini düşünmüştür. Bu çerçevede, Basılğan (2010: 32)'ın ifade ettiği gibi Schumpeter'in iktisat teorisi, iktisat sosyolojisi, iktisat tarihi ve istatistik disiplinlerini birbirine bağlayan bir araştırma programına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Schumpeter iktisat sosyolojisi sayesinde iktisadi olguları toplumsal olgular çerçevesinde anlamayı mümkün kılacak daha gerçekçi bir iktisat bilimi oluşturmayı amaçlamıştır. Schumpeter iktisadi analize iktisat sosyolojisini dâhil ederek iktisadi hayata yönelik çok yönlü bir bakış açısı geliştirmiş ve böylelikle ekonomik indirgemecilikten kaçınmıştır. Ancak bu tutumu teoriye önem vermediği anlamına gelmemektedir. Aksine Schumpeter çalışmalarında iktisat sosyolojisinin iktisat teorisine dayanması gerektiğini ısrarlı bir şekilde vurgulamıştır. Schumpeter'in çalışmalarına bir bütün olarak bakıldığında iktisatta çoğulcu bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede, akademik yaşamı boyunca felsefe, sosyoloji, psikoloji, istatistik, tarih olmak üzere pek çok bilim alanı ile ilgilenmiş ve bunları iktisadi analizine dâhil etmiştir (Baş Dinar, 2017: 145).

I.II. Statik Analizden Dinamik Analize

Schumpeter Avusturya Okulu'nun ve Eugen von Böhm-Bawerk (1854-1914)'in öğrencisi olduğu halde hiçbir zaman bu okulun güçlü bir izleyicisi olmamış; bu anlamda Böhm-Bawerk'ten çok Walras'ın etkisinde kalmıştır. Walras'tan etkilendiğini kendisi de dile getirmiş olmakla birlikte Walras'ın da katı bir izleyicisi olduğunu söylemek mümkün değildir. İktisadi analizin nasıl olması gerektiği konusunda Walras'la aralarında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bilindiği gibi Walras, piyasa mekanizmasının çeşitli unsurlar arasındaki karşılıklı bağlantılar ve ilişkiler yoluyla kendiliğinden dengeye yöneleceğini savunurken, dengedeki bozulmayı piyasaya yapılan dışsal müdahalelerin sonucu olarak görmüştür. Oysa Schumpeter iktisadi hayatın kendi bünyesinde denge bozucu güçlerin var olduğunu ve bu nedenle sistemin içsel olarak sistemin dengesizliğe yatkın olduğunu vurgulamıştır. Sistemin içsel olarak dengesizliğe yatkın olması nedeniyle değişme olgusunun sadece dışsal etkenlerle açıklanamayacağını ileri sürmüştür (Ülgener, 2011: 7).

Schumpeter ilk eserlerinde Walras'ın Genel Denge Modeli'nden etkilenmiş ve bu etkilenmenin sonucu olarak tıpkı Walras gibi iktisadi olaylara ilişkin mutlak bir teori geliştirmek amacıyla olmuştur. Bu çerçevede, 1912 yılına kadar yaptığı çalışmalarda, Schumpeter statik analiz ve bu tür bir analiz yoluyla elde edilebilecek bir denge teorisinin iktisadi sistemin işleyişinin açıklanması açısından oldukça işlevsel olduğunu düşünmüştür. Schumpeter statik analiz yoluyla ekonomideki düzen ve denge durumlarının tanımlanabileceğini ve böylelikle iktisadi sistemin işleyişinin bu düzen ve denge durumundan sapmalar biçiminde ele alınabileceğini vurgulamıştır. Ancak, Schumpeter'in statik analize ve Walrasçı modele duyduğu sempati 1912 yılında yayınlanan *İktisadi Gelişme Teorisi* kitabı ile birlikte değişmeye başlamıştır. Schumpeter bu kitapta Walrasçı statik denge yaklaşımının sınırlılıklarını tartışmaya açmıştır. Schumpeter'e göre Walrasçı teorisinin en önemli eksikliği değişme olgusunu içermemesidir. Değişme olgusu özü itibarıyla dinamik bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle statik teoriye dayanarak yapılan analizler değişme olgusunun anlaşılması açısından yetersizdir. Schumpeter bu kitapta değişme olgusunu yenilik ve girişimci gibi sosyolojik kavramlar temelinde inceleyerek statik teorisinin sınırlarını genişletmeyi amaçlamıştır. Schumpeter'in amacı öncelikle kapitalist ekonominin işleyiş dinamiğini açıklamak olsa da böyle bir analizin statik temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Schumpeter statik ve dinamik analizi birbirinden ayrı araştırma alanları olarak tanımlamış olmakla birlikte bu alanları birbirinin tamamlayıcısı olarak kullanmıştır. Çünkü statik analiz piyasa mekanizmasının işleyiş hakkında bilgi verirken, dinamik analiz ile iktisadi gelişme olgusunu ele almak mümkün olmaktadır. Bu nedenle, Schumpeter bu iki yaklaşımın farklı ekonomik sorunlara değindiğine dikkat çekmiş ve gerçek ekonomik süreçlerin analiz edilmesinde bu iki yaklaşımın birbirini tamamlayıcı olarak kullanılabileceğini belirtmiştir (Güler Aydın, 2011: 192-200).

Burada Schumpeter'in yöntembilim açısından Max Weber (1864-1920)'in yöntembilimsel anlayışından özellikle de geliştirdiği "ideal tip" kavramından etkilendiği söylenebilir. Weber'in "ideal tip" kavramının ne anlama geldiği ve ne amaçla kullandığı Weber'in toplum bilimini tanımlama biçimi üzerinden tartışmak gerekir. Weber toplum bilimini "*toplumsal etkinliği yorumlama yoluyla anlamak, böylece akışını ve etkilerini nedensel olarak açıklamak isteyen bir bilim*" olarak tanımlamaktadır (Weber, 2014: 11). Weber böyle bir toplum bilim kavrayışı ile toplumu kendi başına bir doğal gerçeklik olarak ele alan yaklaşımları eleştirir. Weber'e göre toplum toplumsal aktörlerin eylemleri ve ilişkiler ağının oluşturduğu öznel anlamlar yoluyla açıklanabilecek bir yapıdır. Bu çerçevede, insan davranışlarını konu alan her türlü bilimin öncelikli amacının eylemin arkasındaki motivasyonu ve eylemin akışını yorumsal olarak anlamak olduğunu ileri süren Weber, *Ekonomi ve Toplum*'da iki tür anlama biçimi olduğuna dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi belli bir eylemin akılsal ve gözlemsel şekilde anlaşılmasını ifade eden doğrudan gözleme dayanarak anlama ikincisi ise belli bir eylemin arkasındaki güdüyü anlamaya yönelik yorumlayıcı anlamadır (Weber, 2012: 116). Weber'e göre, belli bir eylemin arkasındaki anlamın ortaya çıkartılması anlamına gelen yorumlayıcı anlama nedensel bir akıl yürütme sürecini de gerekli kılar. Bu çerçevede, Weber'in yorumlayıcı anlama

yaklaşımı nedensel analizi dışlamamakta; tam tersine Weber yorumlayıcı anlama ile nedensel analiz arasında bir köprü kurmaya çalışmıştır (Baş Dinar, 2018: 209).

İdeal tipler bu “anlama” sürecinde önemli bir işlev görürler. Çünkü ideal tipler, ampirik olaylara nedensel açıklama getirmek için bir düşünce ya da davranış örüntüsünün rasyonel, ampirik ve mantıksal doğruluğa ve tutarlılığa tamamen sahip olması durumunda neye benzeyeceğine dair fikir verirler. Bu nedenle, ideal tipler rasyonel, ampirik ve teknik ve mantıksal yapıların kurulmasını sağlayarak karmaşık gerçekliğin anlaşılması için bir referans noktası olurlar (Weber, 2012: 67-9). Bu noktada, ideal tipler araştırmada ampirik gerçekliğin ayrıştığı ya da benzeştiği yerlerin belirlenmesi ve bunların en anlaşılabilir kavramlarla tanımlanmasına yardımcı olurlar. Söz konusu olguyu nedensel olarak anlamak ve yorumlamak amacıyla ideal tipler ampirik gerçekliklerle karşılaştırılır. Rasyonel iktisadi eylem sergileyen birey tipi iktisatta en yaygın kullanılan ideal tiptir. İktisat teorisi bu ideal tipi kullanarak “insanların eylemleri eğer tam anlamıyla rasyonel olsaydı, bu varsayılan koşullar altında nasıl davranırlardı?” sorusu çerçevesinde saf iktisadi çıkarların var olduğu varsayılır ve iktisadi olmayan bütün diğer unsurlar dışarıda bırakılır (Yılmaz, 2009: 40-1). Weber neoklasik iktisadın benimsediği bu yaklaşımı iktisadi davranışın ve tarihsel gerçekliğin aşırı derecede indirgemeci bir biçimde ele alması nedeniyle eleştirmekle birlikte tümüyle yararsız görmemektedir. Weber'e göre, soyut iktisat teorisi bir ideal tip olarak, mübadele ekonomisi, serbest rekabet ve rasyonel davranış ilkelerine göre organize edilmiş bir toplumda meta piyasasının işleyiş biçimini tanımlamaktadır. Weber'e göre bu kavramsal örüntü, tarihsel hayatın belirli ve ilişki ve olaylarının içsel olarak tutarlı bir şekilde analiz edilmesine imkân verir (Weber, 2012: 117-8).

Görüldüğü gibi, Weber kültür bilimlerinin değerden bağımsız nesnel bir bilim olabilmesi için ideal tip yaklaşımının önemli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, ideal tip karmaşık bir olgunun belirli yönlerine odaklanılmasını ve bu yönler çerçevesinde analizin analitik bir akıl yürütmeye şekillendirilmesini mümkün kılmaktadır. Weber ideal tip kavramı ile ideal ya da arzu edilen bir durumu kastetmemektedir. Weber'in analizinde ideal tipler kültür bilimlerinde soyutlamaya imkân veren ve kültür bilimlerini nesnel bir şekilde inceleme imkânı sağlayan analitik bir araç olarak kullanılmaktadır. Weber ideal tiplerin genel bir tarih kuramı ortaya koymak için değil tarihsel gerçekliğin ancak belli parçalarını aydınlatmak için kullanılabileceğini belirtir. Weber'e göre ideal tipler bir gözlemcinin bakış açısından kendi başına anlamsız ve kaotik olarak görünen olaylar yığınının belirli parçalarına bakmayı ve bir anlam ortaya çıkarmayı mümkün hale getirmektedir (Özel, 2015).

Weber'in izleyicilerinden biri olarak görülebilecek Schumpeter'in yöntembilgisel anlayışı Weber'in ideal tip kavramsallaştırılmasından esinlenmiştir. Bu çerçevede statik analiz yoluyla elde edilen düzen ya da denge durumu sistemin nasıl işlemesi gerektiğine dair ideal bir tip oluşturmaktadır. Ekonomideki dengesizlik durumları da bu ideal durumdan sapmalar biçiminde ele alınmaktadır. Bu çerçevede, Schumpeter Walrasçı iktisadi Weber gibi tümüyle yararsız görmemekte ve bir referans noktası olarak teorik analizin ve nedensel açıklamanın karmaşık iktisadi olayların açıklanmasında kullanılabileceğini düşünmektedir. Schumpeter 1912 öncesi çalışmalarında statik analizden yararlanmış ve onu bir referans noktası olarak kabul etmiş olsa da 1912 sonrası çalışmalarında asıl amacı iktisadi değişme ve dengesizlik durumlarını incelemektir. Ancak statik analizi iktisadi değişme ve dengesizlik süreçlerini inceleyen tümüyle terketmek yerine kendi teorik amacı olan değişim ve evrim süreçlerini incelemek için bir araç olarak görmüştür.

Görüldüğü gibi, Schumpeter her ne kadar statik analizin sınırlılıklarına dikkat çekmiş ve tarihsel araştırmaların önemine vurgu yapmış olsa da Walras'ın denge analizinden hiçbir zaman tam olarak vazgeçmemiştir (Freeman & Louça, 2013: 8). Schumpeter'in analizinde bu iki yöntemi birbirinin tamamlayıcısı olarak görmesi yaşadığı dönemdeki yöntem tartışmalarında değişken ve zaman zaman çelişkili görüşlere sahip olmakla nitelendirilmesine yol açmıştır. Örneğin, Chris Freeman ve Francisco Louça Schumpeter'i “hem tüm neoklasiklerin en Walrasçısı ve en ortodoksu, hem de ayrıca denge paradigmasının temellerine meydan okuyacak yegane ana akım iktisatçı ve dolayısıyla bunların en

heterodoksu" olarak tanımlamıştır (Freeman & Louça, 2013: 56). Schumpeter'e yönelik bu tanımlama, Schumpeter'in neoklasik teoride ceteris paribus varsayımı çerçevesinde göz ardı edilen teknolojik ve kurumsal değişmeyi iktisadi analizin merkezine koymasına karşın tüm bilimsel yazıları boyunca denge paradigmasının ortaya koyduğu çerçeveden yararlanmayı sürdürmesinden kaynaklanmaktadır (Freeman & Louça, 2013: 56-7).

Schumpeter'in daha geç bir dönemde yazdığı *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (1946) ve *İktisadi Analiz Tarihi* (1954) kitaplarında Walrasçı anlayıştan ve statik analizden kopuşu çok daha belirgindir. Schumpeter özellikle *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de girişimci ve yaratıcı yıkım gibi kavramlar üzerinden kapitalist değişim ve evrim sürecini tarihsel bir bakış açısıyla incelemiştir. Bu eserlerde, Schumpeter'in değişme ve evrim olgusunu iktisadi analizinin merkezine alması nedeniyle neoklasik teoriye ve statik analize karşı eleştirel tutumu çok daha güçlü hale gelmiştir. Değişmeyi kapitalizmin belirleyici özelliği olarak tanımlayan Schumpeter dengeye dayalı neoklasik teoriyi temel değişme hareketlerinden yoksun basit bir kapitalizm betimlemesi olarak diğer bir deyişle Weberci terminoloji ile ifade edilecek olursa bir "ideal tip" olarak kullanmıştır. Bu noktada, neoklasik teorinin en merkezi ve en değerli ilkelerini eleştirmesi nedeniyle yirminci yüzyılda iktisat disiplininin en radikal araştırmacılarından biri olarak görülmüştür (Freeman & Louça, 2013: 56).

II. SCHUMPETER'İN KAPİTALİZM İNCELEMESİ

Schumpeter, kapitalizmin evrimsel bir sistem olduğu yolundaki vurguyu en güçlü bir şekilde yaptığı çalışması *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (1946)'dir. Schumpeter bu eserde bir yandan kapitalizmin dinamik ve gelişmeye meyilli bir sistem olduğunu vurgulamakla birlikte, kapitalizmin kendi başarısının kurbanı olacağı ve kaçınılmaz bir şekilde çökeceğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, Marx'ın kapitalizmin sürdürülebilir bir sistem olmadığı ve kendi işleyişinin mantıksal bir sonucu olarak çökmeye mahkûm bir sistem olduğu yolundaki öngörüsüne katılmıştır. Ancak Marx'ın aksine yoksul emekçi kitlelerine toplumsal değişimin sağlanmasında dönüştürücü bir rol vermemiş; diğer bir deyişle, kapitalizmin bir devrim sonucunda yıkılacağı düşüncesini benimsememiştir. Schumpeter'e göre kapitalizmin sonunu getirecek şey Marx'ın öne sürdüğü gibi sistemin başarısızlığı değildir. Tam tersine, kapitalizmi çöküşe getirecek temel etken kendi başarısıdır. Kapitalizmin kendi başarısı zamanla başarısının ardında bulunan sosyal kurumları çürütecek ve kaçınılmaz bir biçimde kendi kendini ortadan kaldıracak koşulları hazırlayacaktır (Schumpeter, 2008: 81-6).

Schumpeter gerek kapitalist gelişmeyi gerekse kapitalist sistemin krizini ve çöküşünü iktisadi nedenlerin yanı sıra sosyolojik ve politik süreçlere dayanarak açıklamıştır. Schumpeter'de söz konusu sosyolojik ve politik süreçler Marx'ın analizinde olduğu gibi sınıf çatışması gibi olgularla değil, yaratıcı yıkım adımı verdiği sürecin temel öznesi olan girişimci burjuva sınıfının zaman içerisinde kapitalist gelişmeye yön veren özelliklerinin değişmesi ile ilgilidir (Schumpeter, 2008: 143-55; Gürkan & Karahanoğulları, 2013: 7). İlerleyen bölümde Schumpeter'in analizinde girişimci, yenilik ve yaratıcı yıkım gibi kavramlardan hareketle kapitalist gelişmeyi nasıl açıkladığı ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Ardından Schumpeter'in kapitalist gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkan artan rasyonalizasyon ve bürokratikleşmenin nasıl kapitalist gelişmenin temel öznesi olan girişimci ruhun kaybolmasına ve giderek kapitalizmin çökmesine neden olacağı yolundaki görüşleri değerlendirilecektir. Bu çerçevede, Schumpeter'in analizinde kapitalizmin gelişmesini sağlayan faktörlerin aynı zamanda kapitalizmin çökmesine neden olacak koşulları yarattığı tartışılacaktır.

II.I. Kapitalist Gelişmenin Temelleri: Girişimci, Yenilikler ve Yaratıcı Yıkım

Schumpeter *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*'de kapitalist gelişmenin beraberinde ekonomik gelişmenin yanı sıra sosyal ilerlemeyi getirdiğini de vurgulamıştır. Bu çerçevede, modern medeniyete yön veren bir takım sosyal hakların kapitalist inisiyatifin aksiyonu ile ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu durumu Schumpeter son derece iddialı bir ifadeyle şu şekilde ifade etmektedir:

...Eğer kapitalist sistem 1928'den önceki 60 yıl içinde olduğu gibi gelişseydi ve kişi başına düşen milli gelir 1300 dolara erişseydi, bütün sosyal reformcuların –hatta ütopyacıların dahi- istekleri yerine gelmiş olacaktı. Ayrıca, bu gerçekleşme kapitalist sistemde hiçbir bozukluğa da sebep olmayacaktı. Böyle bir durumda işsizlere ayrılan yardım paraları kolaylıkla bulunacak bir gelir niteliği kazanabilecek, hatta kolayca ödenebilecekti. (Schumpeter, 2008: 69)

Schumpeter bu sözlerle sosyal hakların ilerlemesinde kapitalist ilerlemenin önemli bir role sahip olduğunu vurgulamış; hatta bunun da ötesine geçerek bütün sosyal ilerlemelerin kapitalist sınıfın öncülüğünde kapitalist girişimlerin sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Schumpeter, 2008: 69). Bu açıdan, Schumpeter'in ilgisi hiçbir zaman sadece kapitalist gelişmenin ardındaki iktisadi faktörleri açıklamakla sınırlı olmamıştır. Söz konusu iktisadi unsurların yanı sıra kapitalist gelişmenin ardındaki sosyal faktörler de Schumpeter'in analizinin odak noktasını oluşturmuştur. Bütüncül bir sosyal bilim anlayışı benimsemesinin bir sonucu olarak Schumpeter, kapitalist gelişmenin sadece ekonomik faktörlere dayanarak açıklanamayacağını ileri sürmüştür; ortaya koyduğu kapitalizm analizinde tarihsel ve sosyolojik unsurlara büyük bir yer vermiştir.

Schumpeter'in analizindeki söz konusu tarihsel ve sosyolojik unsurların en belirgin örneğini kapitalizmin gelişmesinde temel rol verdiği girişimci ve yenilikler ile açıklamalarında görmek mümkündür. Öncelikle Schumpeter girişimciyi ve girişimcinin ortaya koyduğu yenilikleri açıklamaya girişmeden önce kapitalizmin önceki üretim tarzlarından farklılıklarını ortaya koyan bir tarihsel analiz sunmuştur. Bu çerçevede, kapitalist sistemde sanayi ve ticaret burjuvazisinin feodal senyörlerden farklı olarak gücünü iş hayatındaki başarılarına borçlu olduğuna ve burjuvazinin çalışma hayatındaki başarısının da büyük ölçüde yetenekleri ve üstün çalışma gücü tarafından belirlendiğine dikkat çekmiştir. Bu şekilde, Schumpeter kapitalist toplumda bireysel girişimcinin başarısını ve yeteneklerini ön plana çıkartmış ve kapitalist sistemin diğer sistemlerden başarılı olmasını da bu temelde açıklamıştır (Schumpeter, 2008: 73).

Burjuvazi toplumu tamamen ekonomik bir kalıba dökmüştür: Temeli, yapısı, bütün aksamı ekonomik parçalardan meydana gelmiştir. Binanın ön cephesi hayatın ekonomik tarafına dönük durumdadır. Ödül ve cezalar parayla ifade olunmakta; çıkışlar, inişler gene maddi kazanç ya da kayıplara tekabül etmektedir... Başarının mükâfatı gelişigüzel dağıtılmadığı halde, adı geçen iş hayatı başarılarının çekiciliğine şans faktörü de eklenmiştir; iş hayatı rulete değil pokere benzemektedir. İş hayatında mükâfatlar; kabiliyete, enerjiye, üstün çalışma gücüne verilmektedir. Bununla birlikte bu nitelikleri ölçmek mümkün olsaydı, her gerçekleşmeyi sağlayan kalitelerin tam olarak mükâfat bulamadığı görülecekti. Şöyle ki, büyük kazançlar azınlık tarafından paylaşılmakta, geriye kalan girişimciler daima büyük kazanç payları peşinde koşarak teşebbüslerinden vazgeçmemektedirler. Sistemin cezalandırmaları da zayıflara karşı yöneltilmiştir. Uzman olmayan elemanlar ve yöntemler sistem dışına atılmaktaysalar da, bütün girişimcileri tehdit eden iflas korkusu, daima canlı durmakta, daha adil ve doğru bir ceza sisteminden çok daha etkili bir nitelik taşımaktadır. (Schumpeter: 2008: 73-4)

Kapitalizmin sahip olduğu rekabetçi yapının girişimcileri sürekli olarak varlıklarını sürdürebilmeleri için en uygun ve doğru kararları almak zorunda baskısı altında bıraktığına dikkat çeken Schumpeter, bu mücadelenin salt bir ekonomik mücadele olmadığını da altını çizmiştir. Söz konusu rekabet mekanizması girişimcileri bir yandan iflas korkusu altında bırakırken, diğer yandan girişimcinin kendisinin ve ailesinin ait olduğu sınıfsal konumu da belirlemektedir. Schumpeter'e göre adı geçen başarı, sosyal bir hizmet esasına göre değil daha fazla para kazanmak temeline dayanmaktadır. Bu ölçüte dayalı olarak bireylerin ve ailelerinin verimliliği değerlendirilmekte, burjuvazi sınıfında fertlerin hangi sosyal tabakalara

katılabileceklerini ya da katılamayacaklarını belirlemektedir. Schumpeter'e göre, birçok durumda, girişimciler sınıfına katılabilen ve bu sınıf içinde yükselebilen kimse piyasadaki yetenekleri sayesinde başarı elde eder ve yine bu sınıfta kalabilmesi için başarılı olmayı sürdürmesi gerekir. Bu çerçevede, Schumpeter kapitalist ortamda belirli bir mevkiye girmek ile aynı mevkide başarıya ulaşmanın aynı anlamı taşıdığını belirtmektedir. (Schumpeter, 2008: 73-4). Bu şekilde girişimcinin başarısının sadece ekonomik anlamda değil sosyal anlamda da var oluşunu belirlediğini ileri sürmekte ve girişimcinin içinde bulunduğu ekonomik rekabet baskısının bireyin sosyal konumunu kaybetme baskısına neden olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle girişimci kararlarını ekonomik rekabet baskısının yanı sıra içinde bulunduğu sosyal konumu kaybetme endişesi içinde vermektedir. Bu iki baskı Schumpeter'e göre birbiriyle yakından ilişkilidir.

Schumpeter yine ortaya koyduğu tarihsel analizden hareketle kapitalist toplumun önceki toplumsal yapılardan ayıran önemli bir faktörün de rasyonel akıl yürütme olduğunu vurgulamıştır. Schumpeter'e göre rasyonel akıl yürütmenin ortaya çıkardığı bilimsel düşünüş tarzı kapitalist gelişmeyi ortaya çıkartan yeniliklerin ardındaki temel itici güçtür. Çünkü rasyonel akıl yürütme bireysel yetenekleri ve başarıları önemli hale getirmiş ve feodal sınıfsal kalıpların kırılmasını sağlamıştır. Soyluluğa dayanan eski hiyerarşik sınıfsal yapının aksine kapitalizmde bireysel başarılar ile yükselebilen şans kapitalizmi geliştiren en önemli unsurlardan biri olmuştur. Kapitalist toplumu kapitalizm öncesi toplumlardan ayıran en önemli özellik sınıfsal ilerlemenin kapitalist toplumda mümkün olmasıdır. Kapitalizm öncesi toplumlarda sınıflar katı hiyerarşik sınırlarla belirlenmiş ve bir sınıftan başka bir sınıfa geçiş diğer bir deyişle sosyal ilerleme büyük ölçüde engellenmiştir. Kapitalist toplumun ortaya çıkışı ile birlikte bireyler ilk önce ticaret daha sonra madencilik ve endüstri yolu ile önemli ekonomik ilerlemeler edinmişler ve zamanla bu ekonomik ilerlemeler yoluyla elde ettikleri itibar sosyal ilerlemelerini de mümkün hale getirmiştir. Bu noktada, Schumpeter kapitalizmin insan davranışlarının rasyonel bir niteliğe kavuşmasında itici bir güç oluşturduğunu ileri sürmektedir. Rasyonalizasyon sadece ekonomik organizasyonla sınırlı kalmamış bütün toplumsal yaşamı etkileyerek yeniden rasyonalist bir doğrultuda düzenlemiştir. Bu çerçevede, sadece iktisadi açıdan değil toplumsal açıdan rasyonelleşmenin ardında kapitalist mekanizma bulunmaktadır (Schumpeter, 2008: 124-5).

Kapitalist mekanizmanın insan davranışlarını rasyonel bir temelde geliştirmesinin temelinde zihinlerden metafizik inançları, her çeşit mistik ve bilim dışı düşünceyi uzaklaştırması bulunmaktadır. Schumpeter rasyonel tutumun sadece amaçlara ulaşmak için gerekli yöntemleri değil aynı zamanda amaçları yeniden tanımlamak için de kullanıldığını belirtir. Bu şekilde, kapitalist toplumla birlikte geleneksel olarak sınıflara bağlı olarak tanımlanan toplumsal görevler yerini topluma daha doğrudan yarar sağlayacak görevlere bırakır. Bu durum geleneksel olarak daha üstün bir sınıf olarak görülen sosyal sınıfların üstünlük hissini frenlenmesini sağlar. Artık şövalyelik duygusu yerini kişisel çıkar dürtüsüne bırakır. Kapitalist toplumda başarılı olmanın ölçütü olarak kabul edilen ticari ve endüstriyel başarı feodal toplumdakinin aksine fiziki üstün yetenekler ya da şövalyelik ve kahramanlık gibi özellikleri gerektirmezler. Bu nedenle, endüstriyel ve ticari başarı barışçıldır. Kapitalist sistem bireysel düzeyde olduğu gibi ulusal ve uluslararası düzeyde de barışçıl koşullara ihtiyaç duyar (Schumpeter, 2008: 127-8).

Schumpeter kapitalizmin tarihsel özelliklerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, iktisadi hayatın ekonomik ve sosyal koşulların değişmesine bağlı olarak sürekli bir değişim içinde bulunduğuna dikkat çekmiştir. Bu anlamda, Schumpeter'in değişim ile kastettiği savaşlar, ihtilaller ve nüfus artışı gibi dışsal unsurlar değildir. Bu tip unsurlar kapitalist değişimin nedenlerini değil koşullarını oluştururlar. Schumpeter'e göre kapitalist değişimin ortaya çıkabilmesi için kapitalist mekanizmayı harekete geçiren ve kapitalist girişim tarafından ortaya konulan yeni tüketim maddelerinin yaratılması, yeni üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni pazarların bulunması ve yeni endüstriyel örgütlenmelerin oluşturulması gerekmektedir (Schumpeter, 2008: 82-3).

Schumpeter'e göre kapitalizmin sürekli olarak yeni pazarların bulunması, piyasaların açılması vb. unsurlar dolayısıyla değişmesi kapitalist sistemi sürekli bir ihtilal ve yenilenme havası içinde tutar. Bütün

bu unsurlar sürekli olarak eskiyi yok edip yenilerini yaratır. Schumpeter'in yaratıcı yıkım olarak tanımladığı bu durum kapitalizmin gelişmesinin temelini oluşturur. Schumpeter her kapitalist girişimin bu gelişime er geç ayak uydurmak zorunda kalacağını vurgular (Schumpeter, 2008: 83). Aksi halde girişimcinin bu rekabet sürecinde ayakta kalabilmesi ve varlığını sürdürmesi mümkün olmayacaktır. Öyleyse “yaratıcı yıkım” kapitalist sistemin özünü oluşturur.

Kapitalist sistemin ardında yatan rekabet olgusu hem kapitalist gelişmeyi ortaya çıkartır hem de kapitalist sistemin altını oyar. Schumpeter'in bu süreci “yaratıcı yıkım” olarak adlandırmasının nedeni budur. Çünkü yaratıcı yıkım kapitalist sistemin doğmasının ve gelişmesinin özünde olduğu gibi aynı zamanda da kapitalist sistemin çöküşünün bir habercisidir. Schumpeter kapitalizmin işleyişini bir canlı organizmanın işleyişi gibi ele alır. Bu anlamda, kapitalizm doğan, büyüyen, gelişen ve nihayetinde yok olan bir sistem olarak düşünülür. Kapitalizme yaşam veren şey aynı zamanda ölümünün de nedenini oluşturur. Bu nedenle rekabet olgusu ve onun ortaya çıkardığı yaratıcı yıkım sistemin adeta ruhudur.

Kapitalist gelişmeyi ve tam tersine kapitalist sistemin bir gerileme ve çöküş süreci içerisine girmesi ancak girişimci ve girişimcinin faaliyetlerinin iyi tanımlanması ile anlaşılabilir. Schumpeter'de girişimci kapitalist sistemde kapitalist hayatın temelini oluşturan değişimi sağlaması nedeniyle en önemli kişidir (Mc Caffrey, 2009: 6). Schumpeter girişimciyi “bir buluşu ya da genel olarak hiç kullanılmamış bir teknik imkânı kullanarak üretim sistemini yenileyen ve düzelteren kişi” olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, girişimci yeni teknik imkânlar içinde yeni bir malın üretimini gerçekleştirebileceği gibi, eski bir malın üretimine ilişkin yeni bir üretim yöntemi geliştirebilir. Bunların yanı sıra yeni bir hammaddenin bulunup kullanılmasını sağlamak ve bir endüstri dalında yeniden düzenlemeler yapmak da girişimcinin eylemleri arasında yer alır (Schumpeter, 2008: 132).

Schumpeter'e göre girişimcinin bu tür yenilikçi faaliyetleri ekonomik yapıyı ve refahı önemli ölçüde etkiler. Eski yapı üzerinde devrimci bir değişikliğe neden olan bu gelişmelerin ortaya çıkabilmesi çok kolay değildir. Her şeyden önce olağan ekonomik ihtiyaçlardan farklı olması ve içinde bulunulan ekonomik ve sosyal ortamın bu tür yeniliklere karşı olması nedeniyle bu tür değişimlerin gerçekleşmesine yönelik bir direnç söz konusudur. Ayrıca bu tür değişikliklerin ortaya çıkabilmesi için girişimcilere özgü olan ve ancak nüfusun küçük bir kısmının sahip olabildiği birtakım yeteneklerin bulunması gerekir. Girişimcilik fonksiyonu sadece yeni bir malın ya da üretim yönteminin bulunması ya da bir endüstri için karlılık için koşulları yaratacak yeni yöntemler bulunması yeterli değildir. Girişimcilikten söz edebilmek için bulunan ya da icat edilen bu unsurların hayata geçirilmesi de son derece önemlidir (Schumpeter, 2008: 132).

Rekabetin böylesine merkezi bir role sahip olduğu bu sistemde her girişimci yatırım teşebbüsüyle ilgili olarak yatırımını koruma ihtiyacı duyar. Bu bağlamda, sigorta ve arabuluculuk faaliyetlerinin yanı sıra, rekabet koşullarının sürekli olarak değiştiği bir ortamda üretim sistemini sır olarak saklamak ve uzun vadeli anlaşmaları önceden imzalamak gibi koruyucu tedbirlere başvurur. Girişimciler iş hayatının stratejisi hakkında gerçekçi bir fikir edinebilmek için yeni üretim yöntemleri ya da yeni ürün ortaya çıkartan işletmeleri ya da atak yapan endüstrileri yakından takip ederler. Yenilik ortaya çıkartan bu işletmelerin temel özelliği daha girişken olmaları ve bu nedenle rekabet edebilme yeteneklerinin yüksek olmasıdır. Bu tür rekabetçi yenilikçi firmalar toplam üretimi yeni üretim yöntemleriyle artırmaya ve piyasadaki mevcut firmalara göre bir rekabet avantajı elde etmeye çalışır (Schumpeter, 2008: 88- 9).

Schumpeter'e göre yeni ürünlerin ya da yeni yöntemlerin hayata geçirilmesinin en önemli etkisi eskiyi yok etmesi ya da değersiz hale getirmesidir. Bu nedenle, Schumpeter'e göre kapitalist ilerleme yeni malların ya da yeni üretim yöntemlerinin girdiği yerlerdeki kapitalize edilmiş değerlerin yok edilmesi anlamını taşır. Bu anlamda, kapitalist ilerleme yeniyi yaratırken eskiyi yok eder. Schumpeter'in “yaratıcı yıkım” kavramı yeni ürünlerin ya da yeni üretim yöntemlerinin bulunması gibi daha mikro düzeyde de önemli bir anlam içermektedir. Bu anlamda, kapitalist sistemde rekabet yeni ürünlerin ve üretim süreçlerinin uygulamaya sokulmasını gerektirmekte ama bu da eskiyi yok ederek ve değersizleştirerek onun ölümünü

ilan etmektedir (Schumpeter, 2008: 81-6). Bu dikotomi Schumpeter'in bütün eseri boyunca kendini göstermektedir. Schumpeter kapitalizmin bu çelişkili doğasını "yaratıcı yıkım" kavramı üzerinden açıklamaktadır.

Schumpeter girişimcinin ve girişimcinin ortaya attığı yenilikleri kapitalist gelişmenin motoru olarak görmektedir. Bu noktada, artan rekabet koşulları nedeniyle girişimcinin kapitalist gelişmedeki bu fonksiyonunu yerine getirebilmesi ancak tekelci kapitalizm koşullarında mümkündür. Schumpeter tam rekabet piyasasında küçük firmaların yenilik yapma kapasitesinin oldukça sınırlı olduğuna dikkat çekmiştir. Bu tür küçük dolayısıyla tanım gereği piyasadaki fiyat ve üretim kararlarını etkileyemeyecek firmaların yeni mal yaratma ve yeni üretim yöntemleri ortaya koyabilme kapasitesi oldukça sınırlıdır. Bu firmaların küçük ölçekte sermayeye sahip olmaları nedeniyle teknolojik yeniliklere ulaşma imkânları genel olarak sınırlıdır. Üretim yöntemlerini değiştirme yönünde bir hamle yaptıklarında rekabet gücünü artırmak bir yana sermayelerini israf etmeleri bile söz konusu olabilir. Ayrıca Schumpeter'e göre bu tür firmaların üretim yöntemlerindeki değişimlere ve yeni teknolojiye adapte olabilmeye kapasitesi de oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, Schumpeter modern endüstri koşulları içinde tam rekabetin uygulanmasının zor olduğuna dikkat çekmiş ve tam rekabet yoluyla kapitalist ilerlemenin sağlanmasının güç olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, Schumpeter tarafından dev işletmelerin olduğu tekelci kapitalizm ekonomik gelişmenin motoru ve uzun vadeli toplam üretimi artırmanın yegâne yolu olarak görülmektedir. Bu nedenle, Schumpeter devletin bazı endüstrilerin faaliyetlerini düzenleyerek tam rekabet şartlarını uygulamaya çalışmasının oldukça yanlış bir politika olduğunu ileri sürmektedir (Schumpeter, 2008: 106).

Tam rekabetin yıkıcı yapım mekanizması içinde nasıl çalışabileceğini düşünürsek, elde edeceğimiz sonuçlar bizim için daha da ümit kırıcı olacaktır. Tam rekabet her sanayi dalında serbest girişi, çıkışı noktası olarak almaktadır. Bu genel teori çerçevesinde ekonominin her alanına serbestçe girmek kaynakların en iyi kullanılmasını ve üretimin en yüksek düzeye çıkarılmasını ifade eder. Eğer mevcut ekonomik dünya, iyi yerleşmiş birkaç endüstriye sahip olsaydı ve bunlar genellikle sabit uygulamalarla ve geleneksel yöntemlerle alışılmış malları üretselerdi, aynı zamanda emek ve tasarruf da mevcut tiplere en uygun yeni firmaların girmesini sağlasalardı, toplumun bundan zarar görmesi kesindir. Bununla birlikte tam özgürlük yani yeni bir alana girmek herkese serbest değildir. Tam rekabet koşullarında bunların çok ani olarak değişmesi durumunda yeni üretim yöntemlerinin ve malların ortaya çıkması oldukça zordur. Zira bu, bizim anladığımız anlamıyla ekonomik ilerlemenin, söz konusu koşullara hiçbir şekilde uygun olmaması demektir. Gerçekten de, tam rekabet, yeni bir buluşun, uygulamanın ekonomiye ithal edildiği her durumda daima işlememiştir; hatta en mükemmel rekabet koşullarının söz konusu olması durumunda bile. (Schumpeter, 2008: 106)

Ancak yeniliklerin ve dolayısıyla kapitalist gelişmenin ancak tekelci kapitalizm koşullarında ortaya çıkması kapitalist gelişme açısından birtakım sorunları da beraberinde getirecektir. Tekelci kapitalizm koşullarında yenilik sürecinin kişisel çıkar güdüsüyle hareket eden bireysel girişimcilerin kontrolünden çıkarak tekelci sermaye grupları tarafından gerçekleştirilmesi yenilik yapma sürecinin bürokratikleşmesine neden olmaktadır (Schumpeter, 2008: 131-4). Ayrıca tekelci kapitalizm koşullarında kapitalizmi koruyan sosyo-politik değerler sisteminin çöküşüne neden olan birtakım gelişmeler kapitalist toplumun çökmesinin koşullarını ortaya çıkartmaktadır. (Schumpeter, 2008: 134-9). Modern anonim şirketlerin geliştiği ve klasik anlamda özel mülkiyet ve sözleşme gibi kapitalist ekonominin temel kurumlarının anlamının değiştiği bu tarihsel evreyi Schumpeter, aşırı genişlemiş, rasyonelleşmiş, yenilik sürecini bürokratik denetimindeki şirket yapıları altında rutinleştiren ve böylelikle bireysel girişimcilere hayat hakkı tanımayan bir evre olarak değerlendirmiştir (Gürkan & Karahanoğulları, 2013: 7).

Görüldüğü gibi, Schumpeter tarihsel ve sosyolojik bir analizle bir yandan kapitalist toplumun kendinden önceki toplumlardan farkını ortaya koymuş diğer yandan da girişimci, yaratıcı yıkım ve rasyonelizasyon gibi sosyolojik kavramlar ekseninde kapitalist gelişmenin ardındaki faktörleri açıklamıştır. Kapitalist gelişmeyi sağlayan bu özellikler zamanla aşınarak kapitalist sistemdeki çöküşün de nedenlerini oluşturacaktır.

II.II. Kapitalizmin Çöküşü: Rasyonelleşme, Bürokratikleşme ve Girişimci Ruhun Kaybolması

Schumpeter'e göre kapitalizm ileriye doğru sürekli gelişen dinamik bir sistemdir. Ancak Schumpeter bununla kapitalizmin sonsuza kadar büyüyebileceği ve varlığını sürdürülebileceğini düşünmemektedir. Bu noktada, Marx'ın kapitalist gelişme süreci içinde kar oranlarının kaçınılmaz bir biçimde azalacağı ve bunun da girişimcilerin yatırım yapma isteklerini azaltacağı yolundaki düşüncesine katılır. Kapitalist sistemin kara dayanan bir sistem olması ve girişimcilerin kar elde ettiği sürece yatırım yapmaları gerçeği düşünüldüğünde sistem giderek daha istikrarsız hale gelecek ve kendi var oluşunu tehlikeye atacaktır (Schumpeter, 2008: 61-2).

Schumpeter, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte insanlığın ekonomik ihtiyaçların tam olarak giderilebileceği ve yeni üretim çabalarına gerek kalmayacağı bir evreye geçilmesinin mümkün olduğuna işaret eder. Ancak bu durumun yakın bir gelecekte gerçekleşmesinin güç olduğunun ve toplumun refah seviyesi yükseldikçe ihtiyaçların da buna paralel bir şekilde artacağına farkındadır. Ancak Schumpeter üretim yöntemlerinin daha fazla ilerlemeye artık imkân vermeyen bir mükemmeliyet derecesine ulaşabileceğine ve ekonomide bir doygunluk yaşanabileceğine vurgu yapar. Bu durum ekonomide kaçınılmaz bir biçimde mutlak bir durgunluğun ortaya çıkmasına neden olabilir. Ekonomide bu tür bir durgunluğun ortaya çıkmasının temel nedeni kapitalizmin başarısıdır. Kapitalizmin gelişmesinin ortaya çıkışı ile birlikte ortaya çıkan ekonomik doygunluk kazançların ve faiz oranlarının zamanla sıfıra doğru inmesine neden olacaktır. Bu da ekonomide girişimcilik ruhunu zayıflatacaktır. Ayrıca, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte endüstriyel ve ticari işletmeler giderek bürokratik bir tarzda örgütlenecek ve bu da kapitalizme dinamiğini veren girişimci ruhun azalmasına neden olarak kapitalist girişime zarar verecektir (Schumpeter, 2008: 131).

Schumpeter kapitalist gelişmedeki bu gerileyişi ilerlemenin kendi kendini makineleştirilmesi ya da yeniliğin rutinleşmesi ile açıklamaktadır. Kapitalist gelişmenin frenlendiği bu dönemin temel özelliği girişimcilerin çabasıyla başlayan bu sürecin yine girişimcilerin önemini kaybetmesi ile birlikte gerilemesidir. Schumpeter kapitalizmin az ya da çok bir durgunluk evresine girdiği bu evrede girişimcinin rolünün azalmasını aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Girişimciler, sürekli bir barışın mutlak bir şekilde sağlandığı bir toplumda, genarallerin durumunda olduğu gibi, her türlü faaliyetten yoksun kalacaklardır. Kazançlar ve buna paralel olarak faiz oranları sıfıra doğru inecektir. Kazanç ve faizle yaşayan burjuva sınıflar kayboluş sürecine gireceklerdir. Sanayi ve ticari işletmelerin yönetimi, yalnızca ticari mahiyette bazı idari sorunlar çıkaracak ve personellerin durumu, kaçınılmaz olarak bürokratik mahiyet kazanacaktır... İnsan enerjisi iş yaşamından çekilecek, uzaklaşacak, ekonomi dışı aktiviteler en faal ve dinç zihinleri kendilerine çekecekler ve macera fırsatı sağlayacaktır. (Schumpeter, 2008: 131)

Schumpeter kapitalizmin gerilemesinin temel nedeni olarak girişimcinin yenilik yaratma dürtüsünün artık bir nevi alışkanlık haline gelmesini yani sıradanlaşmasını göstermektedir. Girişimciliğin bu tür bir rutin haline dönüşmesiyle birlikte zamanla teknik ilerleme ya da yenilikler bu konuda Ar-ge departmanlarında uzman kişiler aracılığıyla sürdürülmeye başlanır. Bundan böyle yenilik üretme meselesi araştırma ve geliştirme bölümlerinde bir takım uzmanlar tarafından ince hesaplara dayanan araştırmalara bırakılmıştır. Diğer bir deyişle girişimcilik ya da girişimcinin yenilik üretme kapasitesi rutinleşmiştir. Ekonomik gelişme kişilere bağlı olmaktan çıkıp otomatikleşmiştir (Schumpeter, 2008: 132-3).

Bir yandan alışılmış sistemlere aykırı yenilikler getirmek eskiye nazaran kolaylaşmış, yenilikler bir anlamda alışkanlık haline gelmiştir. Teknik ilerlemeler sipariş usulü çalışan uzmanlar eliyle sağlanmakta ve bunların araştırmalarının pratik sonuçları kolaylıkla görülmektedir. Eski girişimcilerin romantik ticari maceraları, yerini ince hesaplara dayanan araştırmalara bırakmıştır. (Schumpeter, 2008: 132)

Görüldüğü gibi, Schumpeter kapitalist girişimcinin sosyal konumunun ve rolünün giderek azaldığına dikkat çekmiş ve bu durumu bütün bir burjuvazi sınıfını tehlikeye attığını ileri sürmüştür. Schumpeter girişimcinin sosyal konumundaki gerilemeyi askeri alandan örnek vererek şu şekilde açıklamaktadır:

Eskiden (Napolyon savaşlarında da) general, insanları sevk eden kimseydi ve kazanılan zaferler ve bu zaferin sağladığı sosyal prestijler, tamamen bu generalin ya da şefin kişisel başarısı olmaktadır. Savaş tekniği ve orduların yapısı gereği bu şefin kişisel kararları ve bulaşıcı enerjisi hatta şahlanmış bir at üzerindeki gerçek duruşu, taktik ve stratejik durumların temel unsurlarıydı. Napolyon'un savaş alanlarındaki varlığı hissedilmisti ve hissedilmeliydi. Hâlbuki artık durum böyle değildir. Kurmay heyetlerinin çalışmaları kişiliği silmekte; sonuca ilişkin detaylı hesaplamalar, altıncı hissini yerini almaktadır. Büyük şefin kitlelerin arasına karışma fırsatı artık yoktur. O da diğerleri gibi-yerine başkasının konulması o kadar zor olmayan- sıradan bir büro memurudur. (Schumpeter, 2008: 133)

Schumpeter yukarıda ifade edilen askeri alanla analogi kurarak kapitalist gelişme ile birlikte benzer bir sürecin yaşandığını ve kapitalist gelişmenin kapitalist girişimcinin sosyal konumunu ve rolünü gerilettiğine dikkat çekmektedir. Askeri sınıflarda olduğu gibi girişimcinin ekonomik gelişme üzerinde konumunu kaybetmesi ve girişimcilik fonksiyonunun önemini yitirmesi ve yerini kişisel olmayan (bürokratik) mekanizmalara bırakması kapitalist gelişmenin sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Schumpeter'e göre kapitalist gelişmenin neden olduğu sonuçlardan biri de "koruyucu sınıfların yıkılışı"dır. Schumpeter'e göre kapitalist gelişme feodal dünyanın –şato, köy ve lonca gibi- kurumlarını tahrip etmiş ve feodal düzenle birlikte toprak sahibi soyluların ve din adamlarının yararlandıkları ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar da kaybolmuştur. Schumpeter'e göre kapitalizm, toplumun kapitalizm öncesi yapılanmasının tamamını ortadan kaldırarak ilerlemelerine mani olan engelleri kaldırırken kendi koruyucu ve destekleyici yapısını da zayıflatmıştır (Schumpeter, 2008: 134-5).

Schumpeter bu hususu açıklamak üzere 16., 17. ve 18. Yüzyıllarda kapitalist burjuvazinin ve ulus devletlerin gelişme sürecinde Krallık, ordu, kilise, bürokrasi, aristokrasi ve burjuvazi arasında ortaya çıkan görece dengeli bir sosyal yapının ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu yapı içerisinde bu unsurların her birinin gittikçe artan bir şekilde kapitalist sistem tarafından yaratılan gelire yaşaması nedeniyle iç ve dış politika ve kurumsal reformlar kapitalist gelişmeye uygun bir şekilde gerçekleştiriliyordu Schumpeter'e göre bu yapının esasını feodal toplumun insan unsuru oluşturmakta ve ancak kapitalizm ve kapitalizm öncesi yapılar arasında bir uyum sağlanmaktaydı. Bu çerçevede soylular devlet kadrolarına ve orduya hâkim olurken gerektiğinde siyasal tedbirler alarak burjuvazinin çıkarlarını gözetecek bir biçimde hareket edebiliyordu. Bu unsurların kapitalizmin sağladığı ekonomik imkânlardan yararlanması feodal ve kapitalist sınıfın toplum içinde aynı anda dengeli bir şekilde birlikte var olabilmesine imkân tanıyordu. Feodal ve kapitalist sınıf arasındaki iş bölümü bütün sosyal sınıfların işine geliyordu (Schumpeter, 2008: 135).

Ortaçağ senyörüyle endüstriyel ya da ticari bir tip arasında karşılaştırma yaparsak bunu daha iyi açıklayabiliriz. Bir ortaçağ senyörü, kendi sınıfının çıkarlarını, hatta bazen vücudunu kullanarak korumakla kalmıyor; aynı zamanda da çevresini etkiliyor, hükümete adamlarını getiriyordu. Bu prestiji o kadar büyük ve hâkimiyeti o kadar geniş ki, soyluların durumu bütün teknik ve sosyal koşullara da hâkimdi. Bu nedenle yanı hâkimiyet, kendilerine yeni ekonomik ve sosyal koşullara çok çabuk uyum sağlama olanağını da vermiştir. Senyörler ve şövalyeler öylesine çabuk ve rahat bir şekilde saray adamı, yönetici, diplomat, politikacı ve subaylar haline geldiler ki, ortaçağ şovalyesi ortadan kayboldu. (Schumpeter, 2008: 137)

Schumpeter'e göre burjuvazi soylu sınıfın aksine durumunu korumak ya da bir ulusa hükmedebilmek için rasyonel ve şiddet dışı araçları kullanması gerekir. Bu anlamda halkın üzerinde sadece ekonomik bir baskı ortaya koyabilir. Schumpeter bu nedenle burjuvazinin politik gücünün oldukça zayıf olduğunun altını çizer. Schumpeter'e göre "bütün bu eksikliklerini bildiğinden burjuva genel olarak ağzını kapatıp köşesine çekilir, politikaya karışmaz". Bu durum ulusal ve uluslararası problemlerle başa çıkabilmek için burjuva sınıfının tam olarak hazır olmamalarına neden olur. Schumpeter'e göre burjuvazi bu konudaki politik

yetersizliğinin farkındadır. Bu nedenle aristokrasinin yönetimine, desteğine ve koruyuculuğuna ihtiyaç duyar. Schumpeter'e göre burjuva sınıfı ancak burjuva unsurlarından kurulu olmayan bir koruyucu çerçevede politik başarılar elde edebilir. Bu noktada burjuvazi sadece ulusu idare etmek için değil, aynı zamanda kendi sınıfsal çıkarlarını korumak için de bir aristokrasinin yol göstericiliğine ve koruyuculuğuna ihtiyaç duyar. Schumpeter'e göre kapitalist süreç, bu koruyucuyu yol göstericiyi elimine etmiş ve bir sınıf olarak politik gücünün zayıflamasına neden olmuştur (Schumpeter, 2008: 137-8).

Schumpeter'in analizinde kapitalizmin gelişmesini engelleyen hukuki ve idari unsurların ortaya çıkmasını sağlayan en önemli faktör rasyonalizasyondur. Bir önceki bölümde ifade edildiği gibi rasyonalizasyon kapitalizmi kendinden önceki sistemlerden ayıran ve kapitalist gelişmeyi hızlandıran en önemli unsurlardan biridir. Bu anlamda, rasyonalizasyon kapitalist gelişmeyi mümkün kılmış ve aynı şekilde rasyonel akıl yürütmeyi geliştiren ve harekete geçiren de kapitalist mekanizma olmuştur. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte rasyonel analiz alışkanlığı da gelişmiş; bu tutum toplumsal hayatın pek çok alanına yayılarak toplumun düşünce biçimini de değiştirmiştir (Schumpeter, 2008: 123-4). Bu durum pek çok açıdan kapitalist gelişmeyi ileriye götürmekle birlikte ileri düzeyde rasyonalizasyon kapitalist sistemi tehdit etmektedir. Her şeyden önce rasyonalizasyon kapitalist gelişmenin motoru olan yeniliklerin rutinleşmesine neden olmaktadır. İleri düzeyde rasyonalizasyon yeniliklerin bireysel başarıların değil şirketlerin ar-ge bölümlerindeki ortak çalışmaların sonucu olarak ortaya çıkmasına neden olarak girişimciliğe zarar vermektedir.

Schumpeter kapitalist gelişmenin sonucu olarak giderek artan rasyonalizasyonun tek olumsuz sonucu girişimcilik ruhunu köreltmesi değildir. Bu noktada Schumpeter rasyonalizasyonun giderek özel hayata da sirayet etmesiyle burjuva aile yapısında köklü değişimlere yol açacağını vurgular. Artan rasyonalizasyon zamanla kadın ve erkekler açısından geleneksel olarak düzenlenmiş yapıların reddedilmesine neden olur ve bireylerin her şeye fayda maliyet ekseninden bakmasına neden olarak aile kurumunu derinden sarsar. Çocuk yetiştirmenin külfetli görünmesi, doğum kontrol uygulamalarının artması ailelerin küçülmesine neden olur. Artan rasyonalizasyon bireyler arasındaki ilişkileri de dönüştürür. Yaşamın gerektirdiği bir takım görevler artık ileri derecede uzmanlaşmış kişilere bırakılır. Kapitalist gelişme bir yandan yarattığı psikolojik eğilimler dolayısıyla yavaş yavaş aile hayatının değerlerine gölge düşürür. Yine artan rasyonalizasyon ve hayattan keyif alma isteği seyahat ve modern eğlenceler gibi yeni harcamaların ortaya çıkmasına neden olur. Kapitalist gelişmeye bağlı olarak bireylerin yaşam biçiminde büyük bir değişiklik ortaya çıkar (Schumpeter, 2008: 157-60).

Schumpeter tüm bunların kapitalist üretim mekanizmasının yeterliliği bakımından ifade ettiği anlamı şu şekilde açıklamaktadır:

...Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, onlar, görüşleri ve güdülleri böyle bir ev tarafından şekillendirilen ve esas olarak, eşi ve çocukları için tasarruf edip, çalışan insanın davranışlarını analiz etmişlerdir. Bunlar işadaminin ahlaki görüşünden silinip gider gitmez, farklı şeylerle ilgilenen ve farklı şekillerde hareket eden farklı türde bir homo economicus karşımıza çıkar. Bireyci faydacılığının bakış açısından bakıldığında, eski tip davranış onun için tamamen irrasyonel olurdu. Kapitalizmin romantizmden ve kahramanlıktan uzak uygarlığında kalan tek romansı ve kahramanlığı yitirmiştir... ve o hasadı bizzat kendisinin yapıp yapmayacağına bakmaksızın gelecek için çalışmasını emreden kapitalist etiği de kaybetmiştir (Schumpeter, 2008: 160)

Schumpeter girişimci ve kapitalist fonksiyonların öneminin azaldığı bu sürecin sonunda, kapitalizmin koruyucu tabaka ve kurumlarının giderek parçalandığı ve kapitalizme yönelik düşmanca bir muhalefetin ortaya çıktığı bir durumun ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Tüm bu gelişmeler kapitalizmin itici gücü olan unsurların içinden çözüp dağılmasına neden olacaktır (Schumpeter, 2008: 161-2). Oysa burjuva sınıfının temel özelliğinin rasyonel ve sağduyulu davranması olarak belirten Schumpeter için burjuva kültüründe meydana gelecek bu türden bir değişim kapitalizmin geleceğini büyük bir tehlikeye sokmaktadır. Ayrıca burjuvazinin çıkarlarını korumak için rasyonel ve şiddet dışı araçlara başvurması ya da

Schumpeter'in deyişiyle "kahraman bir doğaya sahip olmaması" politika alanında güçsüz olmasına neden olmaktadır. Bu durum, burjuvazinin burjuva olmayan bazı gruplar tarafından oluşturulan koruyucu bir çerçeveye gereksinim duymasına yol açmaktadır. Ancak Schumpeter kapitalist gelişme sürecinin gerek ekonomik mekanizmasıyla gerekse psikolojik ve sosyal nitelikleriyle bu tür bir koruyucu yol göstericiyi giderek saf dışı bırakacağını ileri sürmektedir (Schumpeter, 2008: 138).

Her şeyden önce kapitalist gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkan tekelci kapitalizm koşulları altında, büyük şirketlerin ortaya çıkışı kapitalizmin kendi öz kurumsal çerçevesine (mülkiyet ve sözleşme yapabilme özgürlüğü gibi) zarar vermektedir. Kapitalizmin gelişmesi ile birlikte birey ya da aile tarafından kontrol edilen şirketler dışında sahipliğin niteliği ve kontrolü büyük bir değişim geçirmiş; bu şirketler artık sahipleri tarafından değil ücretli profesyonel yöneticiler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu tür bir şirket yapısında sermaye sahiplerinin üretimin yönetimi ve kontrolü üzerindeki gücü büyük ölçüde kaybolmakta ve şirket kararları şirkette sınırlı hisseye sahip bir bürokratik kadro tarafından alınmaktadır. Bu durum karlılığın sağlanması, verimliliğin artırılması gibi konularda profesyonel yöneticilerin ya etkisiz ve yetersiz kalmalarına ya da kendi çıkarları çerçevesinde şirketi yönetmelerine neden olarak girişimciliğe büyük zarar vermektedir (Schumpeter, 2008: 141-2).

Schumpeter mülkiyet yapısındaki bu değişimin yanı sıra sözleşme özgürlüğünün de kapitalizmin gelişmesiyle birlikte azaldığına dikkat çekmektedir. Schumpeter'e göre kapitalizmin gelişmesi ile birlikte sözleşmeler de bireyci olmaktan çıkmış; anonimleşmiş ve bürokratik bir presödür haline gelmiştir. Bu durum kapitalist gelişmenin gerçek anlamıyla özel bir ekonomik faaliyetin uygulamalarına ve ihtiyaçlarına cevap veren kurumları arka plana atmasına neden olmaktadır. Bu sözleşme özgürlüğünün bütünüyle ortadan kaldırmasını gerektirmemekte; yürürlükte olan hukuki formlar değiştirilmek suretiyle de sözleşme özgürlüğü sınırlandırılmaktadır. Ayrıca hisse senetleri gibi belgeler yoluyla belirli şirketler üzerinde pay sahibi olanlar şirketin ekonomik, politik ve fizik yönlerinden şirketin geleceğine bir katkıda bulunmamaktadır. (Schumpeter, 2008: 142). Schumpeter bu durumun mülkiyetin maddi dayanağının dışlanması nedeniyle kapitalist gelişmenin özüne zarar verdiğini ileri sürmektedir. Schumpeter sözünü ettiği ve içinde sosyal, psikolojik, hukuksal ve ekonomik unsurları bir arada bulunduran gelişmeleri "kapitalist gelişmenin kendi sosyal düzenine karşı muhalefet etmesi" ifadesiyle tanımlamaktadır. Bu çerçevede, kapitalist gelişme kapitalist sınıfın varlık nedeni olan fonksiyonlara zarar vermekte ve bu şekilde gelişirken ve eski yapıyı yıkarken kendi koruyucularını da yok etmektedir. Kapitalizm kapitalist olmayan kurumların otoritesini yıkarken zamanla kendi kurumlarının da altını oymuştur. Burjuvazi siyasal açıdan dağılık olduğu için kapitalist rejimin kapitalist olmayan güçler ya da rasyonel olmayan araçlarla savunulması gerekir (Schumpeter, 2008: 145).

Kapitalizm gelişirken firmaların büyüklüğü artacak ve bunların yönetimi girişimcilerden idarecilerin eline geçecektir. Refahı artan işçiler ve aydınlar kapitalist sisteme, kapitalistlere ve girişimcilere karşıt bir tutum takınacaklardır. Sonuç olarak kapitalist sistem, böyle bir ortamda kendini savunan bir taraftar bulamayacak ve sonuç olarak bir devrim olmaksızın yerini sosyalist sisteme bırakacaktır (Hiç, 1994: 55). Schumpeter kapitalizme yönelik muhalefetin artmasını "aydın adam" adını verdiği bir sosyal tip üzerinden açıklamaktadır. Aydınların köylüler ya da işçiler gibi bir yeknesak sosyal sınıf meydana getirmediğine dikkat çeken Schumpeter, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte yükseköğrenim olanaklarının artması ile birlikte aydınlar sınıfının büyüdüğünü belirtmektedir. Ancak aydın olarak tanımlanan kişilerin kapitalizme yönelik muhalefeti giderek artacak ve bunun sonucu olarak girişimciler ve kapitalistler neredeyse iş göremez hale gelecektir.

Görüldüğü gibi, Schumpeter kapitalist sistemin içinde, başlangıç aşamalarda gelişmenin yavaşlatılması olarak kendini gösteren ama zamanla kapitalizmin çöküşüne neden olacak bir kendi kendini imha eğilimi olduğunu düşünmektedir. Schumpeter kapitalizmin gelişmesini engelleyen ve çöküşüne zemin hazırlayan bu unsurların yalnız kapitalizmi yok etmeyeceğini ve aynı zamanda yerine bir sosyalist uygarlığın ortaya çıkmasını sağlayacak koşulları da ortaya çıkartacağını belirtir. Bu çerçevede, kapitalist

gelişme kendi altını oymakla kalmayacak yeni bir toplumun ortaya çıkması için gereken koşulları da hazırlayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Schumpeter her ne kadar Walras'ın genel denge yaklaşımından etkilenmiş olsa da kapitalist değişmeyi incelemeyi amaçlamış; bu çerçevede analizini tarihsel, kurumsal ve sosyolojik unsurlar üzerine inşa etmiştir. Bu noktada Schumpeter Weber'den etkilenerek Schumpeter toplumsal incelemenin yalnızca nedensel açıklamalarla sınırlanmaması gerektiğini savunmuş; tarihsel evrim sürecinde yorumsamacı (hermeneutic) unsurların da dikkate alınması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. (Özel, 2015). Böyle bir yöntem anlayışına dayanarak Schumpeter, iktisadi olguları toplumsal olgular çerçevesinde anlamayı mümkün kılacak daha gerçekçi bir iktisat bilimi oluşturmayı amaçlamıştır.

İktisadi hayatı tam ve kararlı bir denge halinde gören statik neoklasik analize karşın Schumpeter ekonomide değişim ve evrim süreçlerini inceleyen dinamik bir analiz yöntemi benimsemiştir. Bu anlamda, Schumpeter ekonominin bir denge durumundan yeni bir dengeye doğru yönelme süreci ile ilgilenmiştir. Schumpeter'e göre ekonomide denge durumunun bozulması nüfus, doğal afetler vb. gibi bir seferliğe mahsus dışsal unsurlarla açıklanamaz. Dengesizlik sistemin bizzat kendi içinden doğan bir takım etkenlerden kaynaklanır. Schumpeter'e göre sistemin kendi içinden kaynaklanan bu bozulmalar ekonomideki var olan denge durumunu değiştirmekte ve bir denge durumundan yeni bir denge durumuna geçilmesine neden olarak kapitalizmin evrilmesine yol açmaktadır. Yaratıcı yıkım eski olanın yıkılması ve onun yerine yenisinin kurulmasını sağlayan döngüsel bir süreci ifade etmektedir.

Schumpeter'de iktisadi sistemin içsel değişimini sürükleyecek olan kişi girişimcidir. Schumpeter girişimci ve girişimcinin başını çektiği yaratıcı yıkım sürecini açıklarken kapitalizmin önceki üretim tarzlarından farklılıklarını tarihsel ve sosyolojik bir analizle ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Schumpeter kapitalist toplumda bireysel girişimcinin başarısını ve yeteneklerini ön plana çıkartmış ve kapitalist sistemin diğer sistemlerden başarılı olmasını da bu temelde açıklamıştır. Girişimci eleştirel akıl, sezgi ve kavrama yeteneği, irade ve liderlik gibi özellikleri ile iktisadi yenilikleri ortaya koyar. Her ne kadar, tarihsel perspektifte eleştirel aklın her anlamda yoğun bir biçimde kullanılmasıyla birlikte, girişimcinin üstün işlevlerinin sıradan yöneticiler tarafından ikame edilse ve bu nedenle de kapitalizm kendi başarısının kurbanı olarak tarih sahnesinden çekilse de Schumpeter bu insanın özelliklerini idealize etmiştir. Rasyonelleşme, girişimci ve yaratıcı yıkım kapitalist gelişmeyi hızlandırdığı gibi kapitalist çöküşün de nedenini oluşturur.

Bununla birlikte, kapitalizmde zamanla bireysel girişimcilere ve yeniliklere dayalı rekabetçi süreci kesintiye uğratacak ve kapitalist iktisadi gelişim sürecine zarar verecek birtakım gelişmeler ortaya çıkacaktır. Bu kapitalizmin birden ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir. Kapitalist üretim tekeli kapitalizm koşullarında sürdürülmeye devam edecek; ancak bu aşamada bireysel girişimciler ve yenilikler iktisadi gelişmenin bir motoru olmaktan çıkacak ve buna bağlı olarak kapitalizmin temel gelişme dürtüsü ciddi bir biçimde zayıflayacaktır. Bu süreç giderek kapitalist sistemin tümüyle ortadan kalkmasına neden olarak sosyalizm için gerekli koşulları hazırlayacaktır.

Schumpeter'in yöntem anlayışı ve kapitalizm incelemesi değerlendirildiğinde, bu iki analizin birbiriyle tutarlı bir bütün oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda, Schumpeter'in kapitalizmin gelişimine ve evrimine ilişkin açıklamalarını sadece iktisadi analize dayandırmadığı, psikolojik, tarihsel ve sosyolojik unsurlara da analizinde yoğun bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Nitekim girişimci, yenilik ve yaratıcı yıkım gibi kavramlarını iktisadi analizinin merkezine koyması ve kapitalizmin çöküşünü de rasyonalitenin her alana yayılması ve bürokratikleşmenin artması gibi sosyolojik ve psikolojik kategorilerle

açıklaması Schumpeter'in bilime yönelik bütüncül bir kavrayışa sahip olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Schumpeter erken dönemlerde Walrasçı çerçeveden etkilenmiş ve bu nedenle iktisat teorisi ile yakın bir ilişki kurmuş olsa da, daha sonraki eserlerinde Walrasçı statik analizin sınırlamalarına dikkat çekmiş ve değişim ve evrim gibi konular üzerinde odaklanarak dinamik bir analiz yöntemi benimsemiştir. Bu bağlamda, kapitalist değişmeyi sosyolojik, tarihsel ve iktisadi alanların bütünselliği içinde ele alarak gerçekçi bir iktisat teorisi ortaya koymak Schumpeter'in en önemli amacı olmuştur. Statik analiz ya da teorik iktisat Schumpeter için yalnızca bu amaca ulaşmak için kullanılan bir araç olarak görülmüştür.

Schumpeter bu düşüncelerle sosyal hakların ilerlemesinde kapitalist ilerlemenin önemli bir role sahip olduğunu vurgulamış; hatta bunun da ötesine geçerek bütün sosyal ilerlemelerin kapitalist sınıflar öncülüğünde kapitalist girişimlerin sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Schumpeter, 2008: 69). Bu açıdan, Schumpeter'in ilgisi hiçbir zaman sadece kapitalist gelişmenin ardındaki iktisadi faktörleri açıklamakla sınırlı olmamıştır. Söz konusu iktisadi unsurların yanı sıra kapitalist gelişmenin ardındaki sosyal faktörler de Schumpeter'in analizinin odak noktasını oluşturmuştur. Bütüncül bir sosyal bilim anlayışı benimsemesinin bir sonucu olarak Schumpeter, kapitalist gelişmenin sadece ekonomik faktörlere dayanarak açıklanamayacağını ileri sürmüştür; ortaya koyduğu kapitalizm analizinde tarihsel ve sosyolojik unsurlara büyük bir yer vermiştir.

KAYNAKÇA

Basilgan, M. (2010). Alman Tarihçi Okulu'nun Joseph Alois Schumpeter üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (3): 23-50.

Baş Dinar, G. (2017). Yeni iktisat sosyolojisi tartışmaları bağlamında Schumpeter üzerine yeniden düşünmek. Ç. Boz, K. Ögüt ve A.D. Bozkurt, *İktisat ve diğer bilimler kitabı içinde* (s. 131-55). İstanbul: İletişim Yayınları.

Baş Dinar, G. (2018). Weber'in iktisat sosyolojisi yaklaşımına genel bir bakış. İçinde A. A. Eren ve E. Kırmızıaltın (der.), *İktisat sosyolojisi kurucu düşünürler ve iktisat okulları özelinde bir çalışma* (pp. 201-22). Ankara: Heretik Basın Yayın.

Bögenhold, D. (2018). Schumpeter's split between "pure" economics and institutional economics: Why methodological individualism was not fully considered. *Int. Adv. Econ. Res.*, 24: 253-64.

Freeman, N.C. & Louça, F. (2013). Zaman akıp giderken: Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine (O.S. Binatlı, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Hiç, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Güler Aydın, D. (2011). Schumpeter'de denge, dengesizlik ikilemi: Walrasçı ve Marxçı vizyonlar. O. İşler ve F. Yılmaz, *İktisadi felsefeyle düşünmek kitabı içinde* (s. 189-204). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gürkan, C. & Karahanoğulları, Y. (2013). Vergi devletine kuramsal yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, 165, 1-26.

Machlup, F. (1951), Schumpeter'in economic methodology, the review of economics and statistics, 33 (2), 145-51.

Mc Caffrey, M. (2009). Entrepreneurship, Economic Evolution, and the End of Capitalism: Reconsidering Schumpeter's Thesis. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*. 12 (4), 3-12.

Özel, H. (2015). Piyasa sisteminin dinamizmi ve istikrarsızlığı: Weber ve Schumpeter. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 61. Erişim adresi: <https://iktisatvetoplum.com/piyasa-sisteminin-dinamizmi-ve-istikrarsizligi-weber-ve-schumpeter/#>.

Papageorgiou T. ve P. G. Michaelides (2016). Joseph Schumpeter and Thorstein Veblen on technological determinism, individualism and institutions. *Euro j. History of Economic Thought*. 23 (1). 1-30.

Schumpeter, J.A. [1968 (1934)]. The theory of economic development. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Schumpeter, J. A. (1939). Business cycles: A theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process. New York: McGraw-Hill.

Schumpeter, J.A. [1991 (1947)]. The creative response in economic history. In R.V. Clemence (Eds.), Essays (pp. 221-31), USA and UK: Transaction Publishers.

Schumpeter, J.A. [1991 (1949)]. The communist manifesto in sociology and economics. In R.V. Clemence (Eds.), Essays (pp. 287-305). USA and UK: Transaction Publishers.

Schumpeter, J.A. [2008 (1942)]. Capitalism, socialism and democracy. USA: Harper Perennial Modern Thought.

Schumpeter, J. A. [2006 (1954)]. History of economic analysis. Great Britain: Taylor and Francis e-Library.

Swedberg, R. (1991). Major traditions of economic sociology. Annual Review of Sociology. 17: 251-76.

Ülgener, S. (2011). Joseph A. Schumpeter (1883-1950). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 12 (3-4) , 7-13. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/823/8983>.

Weber, M. (2012). Sosyal Bilimlerin Metodolojisi. İstanbul: Küre Yayınları.

Weber, M. (2014). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.

Yılmaz, F. (2009). Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, ÖHÜİBF Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.
